

УДК 811.161.2'3732:821

*О. Ф. Немировська***ТОПОНІМІЧНА ПАРАДИГМА І ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР
(на матеріалі історичної повісті О. Назарука «Роксоляна»)**

У статті розглянуто топоніми повісті О. Назарука «Роксоляна», відповідно з топонімічною парадигмою їх згруповано за певними топонімічними полями, засвідчено продуктивність використання топонімічних масивів.

Ключові слова: історична проза, топонім, топонімічна парадигма, топонімічний масив, художній простір.

В художньому творі (ХТ) відбувається втілення авторського задуму, реалізація естетичних та ідейних настанов митця. Цій меті підпорядковуються усі мовні й позамовні засоби, що в сукупності утворюють неповторний художній контекст — «цілісне і зв'язне повідомлення, організоване спеціальним чином, для передачі і зберігання інформації» [1:7], в якому все є взаємопідпорядкованим і взаємообумовленим.

Одним із базових аспектів жанро- і сюжетоутворення в будь-якому художньому тексті є простір, що, поряд із художнім часом, є «первинним і основним» [10:151]. «В художньому творі відбивається індивідуальна картина простору і часу, що формується у свідомості письменника, тобто простір і час свідомості становить основу простору і часу художнього світу» [3:268]. Саме художній простір (ХП) визначає локальність, що, в свою чергу актуалізує конкретні лексичні засоби, і т.ч. і онімні, зокрема топонімікон, який посідає особливе місце у системі власних назв (ВН). Топоніми є основними маркерами в окресленні художнього локосу, оскільки вони називають «конкретний об'єкт», який «має певне місце у мовленнєвій системі координат локативних та темпоральних відношень» [4:222]. Саме ця їхня особливість найбільше актуалізується в художніх творах на історичну тематику, що тяжіють до «створення ефекту об'єктивності й достовірності зображуваного» [8:100]. Зазначений аспект і досі залишається малодослідженим, оскільки увага мовознавців зосереджена, в основному, на стилістичних функціях топонімів у ХТ (К. М. Ірисха-

нова, Ю. О. Карпенко, І. І. Маруніч, С. В. Перкас, В. М. Топоров, О. І. Фоякова, М. В. Фененко). Розвідки, присвячені дослідженню засобів організації ХП у творчості окремих майстрів художнього слова (Л. І. Белехова, І. Є. Богданова, О. В. Виноградова, І. А. Дубашинський, В. А. Кухаренко, С. М. Лобода, Ю. І. Селезньов) стосуються, в основному, морфолого-синтаксичних аспектів вираження локативності у творах російських та західноєвропейських митців. На матеріалі української літератури подібні дослідження майже відсутні; крім того, поза увагою вчених знаходиться творчість українських майстрів слова, що в більшовицький період була штучно викресленою із загальнолітературного контексту. Такою постає сьогодні творчість західноукраїнського письменника першої половини 20 століття Осипа Назарука, зокрема його історична повість «Роксоляна», що є досить цікавою з т.з. організації ХП і побудови з цією метою топонімічної парадигми.

Отже, **тема** пропонованої статті — топонімічні засоби актуалізації ХП, **предмет** — топонімічна парадигма та її компоненти як локалізуючі маркери в жанрі історичної прози. **Матеріалом** дослідження послужила історична повість О. Назарука «Роксоляна» [7] (при цитуванні вказуватимемо лише сторінки). **Мета** розвідки — продемонструвати сюжетоутворюючу та стилістичну роль топонімікону в історичній повісті, основою якої послужила напівлегенда про султаншу-українку Роксолянну, визначну постать в історії Османської імперії.

Топоніми в «Роксоляні», що представлені різними розрядами, утворюють розгалужену парадигму, функціонуючи широко й різнопланово, насичуючи при цьому контекст численними експресивними нюансами й асоціаціями. Це наступні розряди:

- 1) назви материків, частин світу: *Європа; Азія;*
- 2) хороніми: *Австрія; Босна; Ватикан; Візантія; Галицько-Волинська держава; Гіндостан; Греція; Грузія; Єгипет; Ізраїль; Індія; Італія; Марокко; Мексика; Османська держава; Перу; Польща; Сербія; Туреччина; Угорщина; Україна;*
- 3) регіоніми: *Анатоль / Анатолія; Антіохія; півострів Аравійський; Балкани; Волинь; Геджас; Захід; Іверська земля; Кавказ; Київщина; Крим; Ліван; Магnezія; Мала Азія; Маріца; місцевість Мігтам-Бір-Ель-Абд; Морава; Перекоп; Північ; Поділля; Румілія; Самбірщина; Старія; Схід; Східна Галичина; Червона Русь;*

3) ойконіми: а) астіоніми: *Аден; Альгір; Ахлят; Багдад; Баден; Базра; Бакот / Бакота; Бахчисарай; Берхтольдсдорф; Бітинія; Брун; Бучач; Венеція; Відень; Володимир; Гайлігенштат; Галич; Гіттельсдорф; Гран; Дамаск; Деблінг; Енциенсдорф; Ерихон; Єрусалим; Жовква; Запоріжжя; Звенигород; Золочів; Ліхтенштейн; Каір / Каіро; Кам'янець; Кафа; Кашмір; Кизиль-Адляр; Львів; Медина / Медина-Ель-Набі; Медлінг; Мекка; Мемфіс; Могач; Москва; Моссуль; Ограшкей; Ор; Пенцінг; Перемишль; Рим; Рогатин; Самарканд; Самбор; Сіммерінг; Скутари; Смирна; Смоленськ; Сокаль; Тавань; Теробовля; Трапезунт; Трієст; Ушиця; Флоренція; Царгород / Стамбул / Істамбул; Чернче; Шербан;* б) комоніми: *Бір-Ель-Маші; Бір-Ель-Нахль; Ель-Гамра; Ель-Ціят; Біярі-Алі;*

4) гідроніми: а) пелагоніми: *Босфор; Гелеспонт; Дарданелльський пролив; залив Дафні; Єлинське море; Золотий Ріг; море Мармара; Мертве море; Пропонтида; Суєз; Червоне море; Чорне море;* б) потамоніми: *Алта; Дніпро; Дунай; Євфрат; Йордан; Ліпа; Ніл; Опор; Тигр; річка Швехат;* в) лімноніми: *Ель-Саффра; студня Ель-Хатім; студня Земзен; криниця Єлисея; джерела Мойсея;*

5) ороніми: *Афон; височини Петрасу; гори Алтаю; гори Синаю; гори Джебель-Атака; гори Джебель-Ет-Тіг; гори Джебель-Мокатеб; Карпатські гори; Чорні нижчі гори; Юдейські гори; гора Аарона; гора Агд; гора Арафат; гора Валі-Будра; гора Дзвін, по-арабськи Джебель-Накус; гора Ель-Нур; гора Ільдіз; Гора Купелів Фараонських; гора Мойсея; Голгофа / гора Голгофа; Джебель-Арріб; Джебель-Сербаль; Долина Солодких Від; долина Ізонца; Долина Ширшей; долина Етро, по-арабськи Вадієд-Дер; долина Міна; Ес-Сафсар; Капелюх з цукру; Перла Синаю; Рас-Магомед; Чатирдаг; рівнина Ер-Рага;*

6) інсулоніми: *острови Банда; острови Принців; острів Принців; Імброс; Кипр; Лемнос; Самотраке; Солунь; Тассос;*

7) сквалентоніми: *Пустиня Мандрівки; пустиня Гамуд; пустиня Нефуд;*

8) дромоніми: *Ваді-Гебран; Чорний Шлях; Шлях Фараонів;*

8) агрооніми: *степи Панталіхи; Дике Поле;*

9) урбаноніми: а) міські хороніми: *Авретбазар; Арсланхане; Баб-і Гумаюн; Бекішташ; Бін-Бір-Дірек; брама Адама і Еви, звана Ель-Алецмін; Брама Миру; Брама Фетви; Віденська гора; Галята; Гарам-Еш-Шеріф; Гарам-Ель-Меккі; Дері-Сеадеті; Джеляд-Одасі; Дівоча Вежа; Ені-*

Батан-Серай; Льдиз-Кюск; Кертиертюр; Мехтерхане; Мур Плачу; Пера; Прот; Серай Бурун; Соляна брама; Штубенрінг; б) еклезіоніми: *Безетті-Моріяг; Бейт Аллаг; Бетесда; вежа св. Стефана; Гагія Софія; Ель-Батрак; Ісраїн; Кааба; Маздьяфаз; Макам-Ібрагім; Мамілля; Мегмель; чарівна Мошея; Мур Плачу; Санкт-Маркс; святиня Омара; Сітті Марям; Тринітарська церква; церква св. Духа; церква св. Юра у Львові; церква св. Феодора; церква святого Михайла; церква св. Стефана; Еш-Султана; церква Господнього гробу; монастир св. Пантелеймона; монастир Августинів; Іверський монастир; Синайський монастир; василіянський монастир в Чернчу; монастир тринітаріїв;* в) арконіми: *Високий Замок у Львові; замок Санкт-Файт; Кльостернайбург;*

10) екзоніми *Ереб; Мутесафірлік; Лехістан; Керван-Йолі;*

11) міфотопонім: *Едем;*

Закони реалістичного зображення дійсності зумовлюють використання реального топонімікону. В аналізованому творі майже всі топоніми є **реальними**, що є надзвичайно важливим для творів на історичну тематику. Як свідчить наведений перелік, топонімія «Рок-соляни» виписана досить скрупульозно — завжди можна знайти на географічній карті чи в історичних хроніках місце, про яке йдеться в оповіді. Отже, топоніми в аналізованому творі є, перш за все, засобом просторово- та історико-диференціюючої характеристики [2:11–12].

Топонімікон повісті знаходиться у складній взаємодії з іншими складниками художньої образності. Чим відомішою є географічна назва, тим цікавіше вона вписується у контекст, утворюючи ілюзію реальності, прив'язки до певного місця, створюючи своє локально-семантичне поле, в якому даний топонім відіграє роль ключової лексеми, своєрідного стрижня, навколо якого концентруються інші онімні і безонімні компоненти. У досліджуваному творі зустрічаємо кілька виразних топонімічних полів (ТП): *України* (з підполем *Галичини*), *Криму*, *Османської імперії* (з підполями *Туреччини*, *Царгороду*, *Єгипту* та *Аравійського півострову*), *Західної Європи* з підполями *Австрії*, частково *Сербії* та *Угорщини*, *Афону*, *Італії*. Здебільшого такі підполя створюються завдяки топонімічним масивам (ТМ), причому досить часто у невеликих контекстах, створюючи емпфузу і градацію [6:40–41; 9: 13–15], і підсилюючи тим самим експресію оповіді. Так, у 2 розділі ТП *України*, яку постійно нищать татарські напади, чітко вибудовується у наступному контексті, що містить значний ТМ:

«Татаре мали звичайно три дороги, якими в своїх наїздах розливалися по **Україні**, вибігаючи спільно з-над **Чорного моря**. Один їх шлях ішов **волоським** пограничем, другий серединою **Поділля**, третій **Київщиною** й **Волиню**. А всі вони лучилися в **Східній Галичині**. В серце її, у **Львів** змагали всі навали татарські, що плили як повінь тими трьома шляхами. **Волоський** ішов проти **Львова** через **Бучач** і **Галич**, **подільський**, або кучманський, через **Теребовлю** й **Золочів**, **волинський** закручував на півночі і йшов проти **Львова** через **Сокаль** і **Жовку**. Йдучи з трьох ріжних сторін, змагали вони до одної мети, до серця **Східної Галичини** і впилися в околицю **Львова**...» [22]. В іншому контексті, під час першої розмови **Насті** з **Сулейманом** актуалізується підполе **Галичини**: «І вже ввижався їй у далекій мрії рідний **Рогатин**, і **церковця св. Духа**, і сад біля неї, і луги над **Липою**, і великі стави, і білий шлях до **Львова**» [97].

ТП величезної **Османської імперії** демонструють контексти: «Яка доля ждала кожду з них? Одну ждала лучша, другу гірша — аж до страшних домів розкоші у **Смирні** та **Дамаску**, в **Марокку** й **Самарканді**» [70]; «На пишно заставлених столах стояли дактилі з **Багдада**, гранати з **Шербана**, риж із **Базри** і яблука з **Ахляту**...» [177]; ТП **Криму** репрезентує контекст спогадів **Насті**: «Там було і маленьке глиняне надщепенне горнятко, котрим у **Бахчисарая** і потому в **Кафі** з **Клярою** чисту воду пила. І пару засушених листочків, котрі під **Чатирдагом**, сидячи на возі, на пам'ятку з дерева зірвала» [185]. А трикратний дистантний повтор невеликого ТМ «від тихого **Дунаю** до **Базри** і **Багдада** і до кам'яних могил **фараонів**» [67; 99; 124] вибудовує чітку перспекцію прийдешньої могутності **Насті-Роксоляни**, що стане володаркою величезної території **Османської держави**.

ТП **Туреччини** спостерігаємо у контекстах: «Від **Чорного моря**, від берегів **Скутарі** й від **моря Мармара** тиснулися до **Золотого Рога** ріжні-преріжні судна...» [76]; «На **Дівочу вежу**, на береги **Скутарі**, на **Кизиль-Адаляр**, на анатольський **Гіссар** і на долину **Солодких Від** спадала рання мряка» [130]. В іншому контексті ТМ накреслює виразну перспекцію майбутніх подій в імперії у зв'язку з одруженням **Сулеймана** з **Роксоляною**: «Але не можна знати, чи попри **синопський берег** не йде вже вихор **Чорним морем** і чи не збурить він до дна **Босфору**, і **Золотого Рогу**, і **моря Мармара** і чи не вдарить сильно в **Серай Бурун**» [172].

Опис «святої» війни, джігаду, пов'язаний із ТП **Австрії** і взагалі **Європи**, яку прагне завоювати **Сулейман Великий**; опис кривавих подій,

поразки християн здійснюється за допомогою ТМ: «*Турецькі «бігуни й палії» розбіглися загонами не тільки по околиці Відня, але й по Долішній і Горішній Австрії та по цілій Старії, сіючи скрізь знищення і пожежу. Жертвою їх упали чудові винниці Гайлігенштату, і Деблінг, і Пенцінг, і Гіттельдорф, і замок Санкт-Файт, і Ліхтенштайн, і Медлінг, і Бертольдсдорф, і Брун, і Енценсдорф, і навіть сильно укріплений Баден, і долишня часть Кльостернайбургу разом із величавим монастирем над Дунаєм (...) війська Сулеймана доходили аж у прегарну долину Ізонца» [290–291].*

Хадж Роксоляни (розділ 18) пов'язаний із регіонами *Єгипту, Близького Сходу, Аравійського півострову* і ТП відтворює тогочасні географічні реалії; розділ насичений арабськими топонімами, які гармонійно сполучаються з давньоєврейськими, пов'язаними з історичними спогадами. ТМ спостерігаємо наприкінці розділу: 1) під час пророцтва майбутнього Роксоляни та її дітей: «*І піде син твій Баязед війною на батька (...) й Анатолі кине на Румілі. Заграють гармати, а син твій Баязед кривавими руками сягне від Скутарі на острови Принців, на Дівочу Вежу і на Долину Солодких Від. І зачне обступати пишну столицю Стамбул (...) розіб'є на три часті силу Баязеда, і чергою зіпхне в Чорне море, і в Босфор бурливий, і в море Мармара» [325]; 2) під час прямування султанки до *Єрусалиму* та перебування в ньому: «*Пісковою пустинєю Нефуд* ішла каравана султанки в напрямі на північ і *пустинєю Гамед* дійшла до святої землі. А як побачила *Єрихон*, чудове «місто роз і пальм», серед диких яруг та печер, задержалася біля *криниці Єлисея* з солодкою водою. Тут спочила султанка Місафір і відси пішла оглядати глибокі береги *Йордану* (...) А з *Єрихону* йшла дикими ярами, поміж нагі гори, до *Мутесафірліку* (...) Була на горі *Голгофі*, була й на *Безетті-Моріяг* і бачила всі більші стави *Єрусалима, Ель-Батрак, Ісраїн і Сітті Марям, і Бетесду, і Мамілю, й Еш-Султана* (...) двічі переїхала попри дуже сумну й обдерту *церкву Господнього гробу*, але не вступала до неї. А як переїздила попри *Мур Плачу*, почула несподівано з товпи жінок *живдівських оклик у своїй рідній мові...*» [327–328].*

Окремі стилістичні функції припадають на ТП *Афону*, що пов'язаний з подорожжю *Насті* на *Святу гору* (розділ 13). Онімні засоби, гармонійно вписуючись у контекст, сприяють виникненню особливої тональності, що асоціюється з болісними ваганнями *Насті*, яка знаходиться перед складним, доленосним вибором: поворот додому в

невідомість чи майбутнє сходження на найвищий щабель турецької ієрархії ціною відречення від християнства. Експресія піднесеності, тихого смутку і прощання відчувається в кожному слові; географічні назви виявляють особливу, на перший погляд приховану експресію, яка підсилює основну тональність. Перш за все, це оронім *Афон*, в радіусі якого розгортається оповідь у розділі, і що зустрічається у різних варіаціях у контексті 13 розділу 23 рази (і лише 13 разів — протягом усього твору): *Афон* [126–3; 135; 136; 139; 142; 146; 153; 154–3; 155]; *Афон гора* [141]; *Свята гора Афонська* [175]; *свята гора Афонська* [129]; *святий Афон* [118; 119–5; 141; 143; 149; 152; 153; 162; 175; 185]; *Святий Афон* [136–2; 148]; *св. Афон* [137; 138; 139]; *Свята гора* [135–2; 136–2; 139; 140–2; 141; 143; 146; 148; 152]; святі стежки Афону [153]. Далі йдуть *монастир великомученика й ісцілителя Пантелеймона* [135] / *монастир св. Пантелеймона* [136; 137] / *монастир св. Пантелеймона ісцілителя* [145]; *Іверський монастир* [141] / *Іверська обитель* [142; 143; 146]; *залив Дафні* [135]; *Прот* [136]. Локальний простір навколо *Афону* підкреслюють топоніми *Гелеспонт* [148; 152; 154], *Пропонтида* [148], *Єлінське море* [148; 152] а також наступний ТМ: «*Настуня оглянула-ся ще раз в напрямі таємничого острова Самотраке, з котрого походила мати Олександра Великого. З гори було видно Самотраке й Лемнос, Імброс і Тассос, і ледве помітну полосу берегів Дарданельського проливу, Гелеспонту*» [146]. Ретроспекцію створюють топоніми, виписані над кам'яною брамою монастиря св. Пантелеймона: «*Святу обитель сію возобновил чоловік, що вірив у Бога: князь на Галичі, Перемишлі, Звенигороді, Ушиці і Бакоті, Ярослав Осмомисл, син Володимира*» [137]. Отже, топоніми у «Роксоляні» пов'язані як із сюжетом повісті, так і з більш-менш віддаленими часовими періодами.

В окремих випадках ТМ уживаються у складі розгорнутих онімних масивів (ОМ). «...включеність топоніма до хронікальної панорами часто маркується антропонімами» [2:11], та онімами інших розрядів, що стають у контексті виразними конотемами. Так, ТП *Італії* утворюється завдяки ОМ: «*З перейняттям слухала його оповідань про чудові будівлі італійські, про царицю моря — Венецію на 122 островах, про золоту книгу її родів, про її Велику Раду, про могутність Дожі, про олов'яні тюрми в підземеллях, про високі школи у Флоренції, про Ватикан у Римі та про всі дива епохи Відродження*» [57]. Першу зустріч *Насті* й *Сулеймана* автор змальовує за допомогою розгалуженого ОМ, акцентуючи

на могутності молодого султана, безмежжі його імперії: «*Перед нею став і стояв у блиску місячного світла, у всій красі і молодості своїй, первородний син і правний наслідник Селіма Грізного, — Сулейман Величавий, — пан Царгорода і Єрусалима, Смирни і Дамаска і сім сот міст багатих Сходу і Заходу, десятий і найбільший падишах Османів, халіф усіх мусульманів, володар трьох частей світу, цар п'ятьох морів і гір Балкану, Кавказу й Лівану, і чудних рожевих долин вздовж Маріци, і страшних шляхів на степах України, могутній сторож святих міст в пустині Мекки і Медини і гробу Пророка, пострах всіх християнських народів Європи і повелитель найбільших сил світу, що міцно стояли над тихим Дунаєм, над Дніпром широким, над Євфратом і Тигром, над синім і білим Нілом...*» [94].

Наступний контекст з ОМ пов'язаний із гіркими спогадами афонського старця: «... коли вже в десять днів по смерті **Владимира** убили на **Алті** сина його, праведного **Бориса** (...) Так само зраджений, погіб і **Гліб** під **Смоленськом**, і **Святослав**, в долині над **Опором**, серед гір високих (...) **Королеві Данилові**, першому розумом по **Соломоні**, на пирі, при чужих послах, для більшої наруги наш галичанин жбурнув чашу вина на обличчя... **А Ярослава Осмомисла** (...) взяли галичане на страшні тортури: живцем спалили перед очима його любу жінку...» [144—145]. Таким чином, оніми різних розрядів поряд із топонімами стають у повісті виразними локально-темпоральними маркерами.

Для художнього слова характерним є образне сприйняття дійсності, підпорядкування кожної мовної одиниці основній меті — розкриттю авторського задуму, створенню високохудожнього літературного твору. І топоніми в цьому розумінні теж не стоять окремо, навпаки, будучи тісно взаємопов'язаними з іншими мовно-образними засобами, вони розгортають свої приховані, потенційні можливості. «... топоніми (...) опинившись в оточенні засобів художньої характеристики, відкривають такі грані своїх виразових можливостей, які до того часу були приховані від спостерігачів» [5:530—531]. Так, використання кількох номінацій одного й того ж топонімічного об'єкту, «різних за часом виникнення чи засобом оформлення» [2:14] — **Європа** [58] — **Ереб** [145; 180]; **Польща** [225] — **Лехістан** [54]; **Єрусалим** [7] — **Мутесафірлік** [327]; **Царгород** [48] — **Стамбул** [62] — **Істамбул** [76]; **Чорний Шлях** [21] — **Злий Крок** — **Шлях Незримий** [22] — **Керван-Йолі** [157; 232] — утворює неповторний локальний та історичний колорит,

підсилює художню виразність. Наприклад, хоронім *Ереб* гармонійно вписується у контекст опису великого натовпу невольниць, які прибувають до Стамбула звідусіль — «струнки і делікатні дівчатка з *Еребу* (...) і огнисті дочки *Балкану*, і прекрасні білі жєнщини з *Кавказу* (...) і росли та сильні жєнки з гір *Алтаю*» [180], а також накреслює асоціації-паралелі з *Олександром Великим*, якого *Сулейман* називає: «найбільший завойовник *Еребу*» [146]. Уживання турецької назви *Єрусалиму Мутесафірлік* є закономірним при описі паломництва Роксоляни до Мекки: «А з *Єрихону* йшла дикими ярами, поміж нагі гори, до *Мутесафірліку*» [327].

Цікаво контрастують у контексті повісті топоніми-варіанти *Польща* і *Лехістан*, *Чорний Шлях* і *Керван-Йолі*. Хоронім *Польща* уживається у контексті роздумів *Роксоляни* про пошуки рідних в цьому краї [225] та при розмові з купцями, які привезли до неї матір [261], у розповіді матері про подорож [246], у мовленні купців [262]. Тюркський варіант ВН *Лехістан* закономірно вписується у відповідні «турецькі» контексти: це міркування *Насті* про вчителя-італійця, який побував усюди, також і у *Лехістані* [54], роздуми *Сулеймана*, який зацікавився невольницею «з далекого *Лехістану*» [109], мовлення *Абдуллага*, що завжди шанував «білу квітку з *Лехістану*» [182]. Уживання в наведених контекстах ВН *Польща*, призвело б, на нашу думку, до штучності, шаблонності, тоді як *Лехістан* є тою єдиною і неповторною конотемою, що збагачує оповідь, насичує контекст виразною експресією. З аналогічною настановою, відповідно в «українських» і «турецьких» контекстах, уживаються *Чорний Шлях* і *Керван-Йолі*; причому друга ВН містить виразну експресію заздрості, ненависті до майбутньої султанки: «Тоді уперто переслідував її привід *Чорного Шляху*» [30]; «Настуня вже освоїлася з думкою про все, навіть про чорну смерть на *Чорнім Шляху*» [31]; «знайда з *Чорного Шляху*» [164]; «молода чужинка з далекої країни, що прийшла *Чорним Шляхом* на землю Османів...» [166]; «Там був і кривавий платочок, котрим свою зранену ніжку на *Чорнім Шляху*, на Дикім Полі обтирала» [184]; «Калим знайді з *Керван-Йолі*» [157]; «Та приблуда з *Керван-Йолі*» [232].

Деякі паралельні топонімічні варіанти у складі описових конструкцій; це локальні топоніми *Аравійського півострову*: «святи гора *Мойсея*, звана *Синайського* або *Горою Божого Закону*» [307]; «долина *Етро*, по-арабськи *Вадієд-Дер*» [309–310]; «гора, звана *Дзвін*, по-арабськи *Джебель-Накус*» [310]; «брама *Адама й Еви*, звана *Ель-*

Алецимін» [316]. Ці варіанти разом з іншими топонімами підсилюють місцевий колорит, сприяють достовірності зображуваного і докладності опису, підсилюють прагматичну спрямованість історичної повісті. Письменник ретельно добирає кожну географічну назву, враховуючи явний та прихований потенціал топонімів і відповідно до цього вводить їх у мовну тканину твору.

Таким чином, топоніми в історичній повісті О. Назарука є вагомим засобом актуалізації художнього простору; вони утворюють парадигму, яка охоплює всі яруси оповіді. «Географія» «Роксоляни» зумовлюється сюжетом, ідеєю, всім смыслом повісті. Топонімія є невід'ємною частиною контексту, вмотивованою, тісно пов'язаною з авторською концепцією твору. Топонімічні масиви сприяють масштабності зображення, з їхньою допомогою вимальовується широка локальна панорама, а окремі компоненти топонімічної парадигми створюють зовнішній і внутрішній асоціативні ефекти і діють у чітко запрограмованому автором ключі, сприяючи реалізації творчого задуму письменника.

Література

1. Арнольд И. В. О понимании термина «текст» в стилистике декодирования // Стилистика художественной речи: Сб. науч. труд. Л., 1980.
2. Гукова Л. Н., Фомина Л. Ф. Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина: Словарь. — Одеса, 2008.
3. Діц В. О. Онімний простір роману Юрія Винничука «Мальва Ланда» // *Studia Slavica*: Вип.9: Ономастика. Антропоніміка [Текст]: Зб. наук. стат. — Ужгород, 2009.
4. Єриш Л. О. Просторово-часова рамка існування онімних одиниць у тексті // Антологія поетонімологічної думки. — Т.1: В. Н. Михайлов: збірник. Михайловские чтения 2007–2008. — Донецьк, 2008.
5. Калинин В. М. Отклики и отражения (Вместо рецензии) // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Вып. 9. — Донецьк, 2004.
6. Кухаренко В. А. Лингвистическое исследование английской художественной речи. — Одеса, 1973.
7. Назарук О. Роксоляна: Іст. повість. — К., 2008.
8. Наконечная О. Авторизация описания в историческом романе // Исследования целого текста: Тезисы докл. и сообщ. совещания. — М., 1986.
9. Перкас С. В. Парадигматические и синтагматические аспекты лингвострановедческого потенциала топонимов в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1980.

10. Сипайло Е. В. Категория пространства в Романе А. Платонова «Чевенгур» // Русистика и современность: Сб. науч. стат. по мат. IX Междунар. конф., посв. 100-летию со дня рожд. акад. Д. С. Лихачева, г. Одеса, 4–7 октября 2006. — Одеса, 2007.

Немировская А. Ф.

ТОПОНИМИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОСТРАНСТВО (НА МАТЕРИАЛЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОВЕСТИ О. НАЗРУКА «РОКСОЛЯНА»)

В статье рассматривается топонимикон повести О. Назарука «Роксоляна», в соответствии с топонимической парадигмой топонимы группируются в определенные топонимические поля; показана продуктивность использования топонимических массивов.

Ключевые слова: *историческая проза, топоним, топонимическая парадигма, топонимический массив, художественное пространство.*

Nemyrovska O. F.

TOPONYMIC PARADIGM AND ARTISTIC SPACE (BASED ON O. NAZARUK'S «ROKSOLYANA»)

The article analyses the toponyms of the historical novel by O. Nazaruk «Roksolyana» grouped according to their toponymical spheres. It highlights productivity of usage of toponymic massives.

Key words: *historical prose, toponym, toponymic paradigm, toponymic massive, artistic space.*